





Läsåret 2003–04 ägnade Avdelningen för restaureringskonst vid Konsthögskolans arkitekturskola åt fem av våra största restaureringar sedda i historiskt perspektiv: Uppsala domkyrka, Gripsholms slott, Vreta klosterkyrka, Gustav III:s paviljong på Haga, Folkungapalatset i Vadstena och Skoklosters slott. Materialet visades på en utställning på Arkitekturmuseet och i det här numret av Kulturvärden presenteras det i något omarbetad form.

Restaurering under hundra år

FREDRIC BEDOIRE, *Professor i arkitekturhistoria*

ATT BETRAKTA MED moralistens ögon har alltid hört samman med restaureringar. Det har nästan alltid varit regel att man har tagit ställning för eller emot. Rätt eller fel? Den stora frågan har gällt, långt före Ruskin, om man ska återställa en byggnad i ett tidigare skick eller låta tidens patina ta över. Inte några arkitektarbeten har blivit så hårt kritiserade som restaureringarna. Det beror delvis på att så många engagerar sig och känner sig delaktiga, men också i en djupt förankrad motsättning mellan arkitekten, antikvarien och lekmannen. Tiden från Helgo Zettervalls domkyrkorestaureringar fram till Ove Hidemarks Skokloster kan betecknas som Restaureringsdoktrinernas epok. Under hundraårsperioden cirka 1880 till 1980 har rättesnöret varit hårt spänt, från renhet i stil till renhet i materiens autenticitet. Och däremellan många schatteringar.

Före Zettervalls tid, under Fredrik Wilhelm Scholander, var dogmerna inte formulerade och arkitekten arbetade på känn med stor frihet, inte minst estetiskt. Stiltroheten gjorde sitt intåg med Helgo Zettervall, vår motsvarighet till restaureringsarkitekterna Viollet-le-Duc i Frankrike och Gilbert Scott

i England. Även om man sade sig utgå ifrån en viss stil i dess mogna skede, som i Zettervalls största restaurering – domkyrkan i Uppsala – så var nyskapandet ständigt närvarande. Och en stor skara arkitekter följde efter. Som överintendent värnade Zettervall särskilt om att slussa restaureringsuppdragen vidare till unga medhjälpare: Carl Möller, Gustaf Peterson, Fredrik Lilljekvist, Fritz Eckert och Gustaf Lindgren. Invändningarna var ännu få från den antikvariska myndigheten, Vitterhetsakademien med riksantikvarien som sekreterare.

En mera trogen historism kommer till vid 1800-talets slut, när man under nationalromantikens första fas önskar levandegöra landets historiska monument. När Fredrik Lilljekvist tog tag i restaureringen av Gripsholm gällde det inte längre att kopiera Viollet-le-Ducs och Napoleon III:s återuppbyggda ruin Pierrefonds, norr om Paris. Med Nationalmuseichefen Gustaf Upmark vid sin sida sökte han det karaktäristiska för just den äldre vasatiden, och likheten



Vid Helgo Zettervalls restaurering av Uppsala domkyrka byttes större delen av murteglet ut mot nytt och listverk och ornament nyttillverkades i cement.

Föregående uppslag. Ofullbordade salen på Skokloster har bevarats i det skick den lämnades i då byggnadsarbetena avbröts vid 1600-talets slut.



med den ursprungliga miljön var det man eftersträvade. Gripsholm skulle dessutom bli som en illustration till Sveriges historia och redovisa olika tidskedden, även dem som saknades på slottet. Att se restaurering som folkbildning levde kvar, även efter att Gripsholmsideologin hade förlorat sin bärkraft. Åtskilliga slott ute i landet kom att byggas om i Gripsholms anda, och Hertig Karls kammare är nog det motiv som oftast återkommer på våra slott.

År 1900 utgör en skiljelinje i svensk restaureringskonst. Jugendarkitekten Ferdinand Boberg gjorde sig till förespråkare för den häftiga kritik från kulturetablissemangen med Heidenstam i spetsen som riktade sig mot Gripsholm och stilrestaureringarna i övrigt. Han författade ett brev till Konstakademien, där han begärde att akademien skulle vända sig till Kungl. Maj:t för att påvisa missförhållandena inom vården av de nationella monumenten. I mars 1902 avsånde akademien sin skrivelse, undertecknad av Isak Gustaf Clason, Carl Möller, Fredrik Lilljekvist och Gustaf

Lindgren samt några av konstnärerna i akademiens topp. Det var inte bara att monumenten förvanskades som man påtalade, utan också att det inte fanns något intresse för uppmätning och registrering av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, som i Frankrike, där man hade ett stort antal listade byggnader, Monuments Historiques.

Den ledande kraften i dessa nya strävanden var den unge Sigurd Curman. Nu gällde det att göra tvärtemot vad Zettervall hade gjort. Man skulle markera vad som var nytt och skilja det från det gamla, man skulle respektera en byggnads olika tidslager och man skulle förstärka den ursprungliga materialverkan. En ny utgångspunkt var byggnadsarkeologiska undersökningar och kravet på dokumentation. Restaureringen av Vreta klosterkyrka är Curmans nyckelverk, där kunskap om cisterciensordens byggnadsätt och estetiska hänsyn medförde stora förändringar. Huvudmotivet i den restaurerade kyrkan är koret, som blev en av nationalromantikens mest stämningsfulla rum.

Med Curman skapades en syntes av arkitekten och antikvarien: chefen för Byggnadsstyrelsens kulturhistoriska byrå blev riksantikvarie och skapare av Riksantikvarieämbetet som självständigt ämbetsverk. Efterföljare som Erik Fant och Ragnar Hjorth hade varit hans elever på Konsthögskolans arkitekturskola och aktiva i Arkitekturminnesföreningen, grundad av eleverna själva 1908 för att utföra och publicera uppmätningar av gamla byggnadsminnen.

Curmans anda har inte upphört att sväva över oss. I hög grad är det genom hans elever, vilka har dominerat restaureringsscenen under en mycket stor del av 1900-talet. Det gäller Ragnar Hjorth i restaureringen av Gustav III:s paviljong på Haga, där rekonstruktionsarbetet har haft som mål att återskapa den gustavianska skönheten. En ny tid tillät arkitekten att sträva efter en luftig helhet och inte förstöra denna genom att redovisa vad som är nytt och vad som är gammalt. En yngre efterföljare till Curman, Erik Lundberg, renodlar i Folkungapalatset i Vadstena den bygg-



Hertig Karls kammare – Gripsholms enda orörda 1500-talsinteriör – har kommit att påverka många slottsrestaureringar som genomförts i Gripsholms anda. Teckning av Fredrik Lilljekvist.

T.v. Fredrik Lilljekvists förslag inför restaureringen av Gripsholms slott visar tydligt arkitektens ambition att av slottet skapa en illustration till Sveriges historia.



Ragnar Hjorths restaurering av Gustav III:s paviljong på Haga hade som mål att återskapa den gustavianska skönheten.

nadsarkeologiska sidan av Curmans betraktelsesätt och visar den komplicerade byggnadshistorien i en frampreparerad fasadarkitektur, där alla årsringar utom de tre senaste århundradenas finns representerade.

När Ove Hidemark 1968, samma år som Erik Lundberg dör, påbörjar sin banbrytande restaurering av Skoklosters slott sker det i Curmans efterföljd så tillvida att han hävdar byggnadens olika tidslager. Medan Curman koncentrerade sig på en byggnads hud menar Hidemark att han mera utgick från byggnadens skelett, det vill säga den inre stom-
uppyggnaden.

Varje restaureringsideologi bär på sin tids karaktäristika: Curmans på nationalromantikens strävan efter förankring i ett äldre samhälle, Hjorths på uppfattningen om klassicismens generella och universella betydelse, Lundbergs på modernismens avståndstagande till närhistorien och Hidemarks på ett återvändande till en äldre tids resurshushållning.



Med Sigurd Curman förenades arkitekten och antikvariern. Byggnadsarkeologi och dokumentation blev viktiga redskap i restaureringsarbetet.

LÄRARE vid Avdelningen för restaureringskonst vid Konsthögskolans arkitekturskola under läsåret 2003-04 var Jan Lisinski, Fredric Bedoire, Peter von Knorring och Cecilia Sagrén.

ELEVER

Jarema Bielawski, Peter Brandt, David Hanson och Maria Legars har arbetat med Helgo Zettervall och restaureringen av Uppsala domkyrka.

Karin Ahlgren, Krister Lindstedt och Ola Månsson har arbetat med Fredrik Lilljeqvist och restaureringen av Gripsholm.

Johan Ahnborg, Anders Bergström, Kristina Kvastad och Monika Norling har arbetat med Sigurd Curman och restaureringen av Vreta klosterkyrka.

Henrik Gartz, Monika Hellekant, Christina Koch och Paul Wilund ar arbetat med Ragnar Hjorth och restaureringen av Gustav III:s paviljong på Haga.

Jan-Erik Ellfolk, Jenny Hällström och Eva Wallström har arbetat med Erik Lundberg och restaureringen av Folkungapalatset i Vadstena.

Staffan Hansing, Sofia Hedkvist, Mats Holmström och Johanna Nordman har arbetat med Ove Hidemark och restaureringen av Skoklosters slott.

KUNGL. KONSTHÖGSKOLANS avdelning för restaureringskonst på Skeppsholmen i Stockholm är en liten men förträfflig institution för utbildning, forskning och debatt inom ämnet byggnadsvård. Skolan behandlar just de frågor som är Statens fastighetsverks huvuduppdrag: konsten att på bästa sätt ta hand om Sveriges märkvärdigaste byggnader och miljöer. Det är därför naturligt att Statens fastighetsverk på många sätt försöker stödja skolans verksamhet. Utan att blanda sig i innehållet förstås – skolans fristående ställning är en del av dess framgång.

Institutionens otympliga namn (och värre har det varit: Kungl. Akademiens för de fria konsternas byggnadsskolas övre avdelning till exempel) är väl förklaringen till att kortnamnet Mejans fått fäste. Ursprungligen var Mejans bara smeknamnet på Konstakademiens byggnad vid Fredsgatan – det Meyerska huset – men kom senare att stå för hela verksamheten, även sedan den flyttat till Skeppsholmen.

Skolan fick sina nuvarande arbetsformer vid slutet av 1960-talet. Från att tidigare ha varit en 'master class' för avancerad arkitekturgestaltning blev den då en renodlad akademisk efterutbildning. Grundtanken var att eleverna, efter några års praktisk yrkesverksamhet, skulle möta ämnen som deras grundutbildningar inte behandlat. Det gällde äldre byggnader och miljöer: trästäderna, kulturlandskapet och de enskilda byggnadernas egenheter och behov, allt innefattat i ett brett arkitekturhistoriskt samhällsperspektiv.

För 20 år sedan delades skolan upp i två skilda inriktningar – Arkitektur och Restaureringskonst. Några kursblock löper varje år, till exempel äldre material och metoder, som också innefattar grunderna i fuktmekanik, materialkemi